

УДК 343.232

М. М. Дмитрук, асистентНаціональний університет «Одеська юридична академія»,
вул. Фонтанська дорога, 23, м. Одеса, 65009, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ

В статті досліджується правова природа одного із видів діянь, які пропонується віднести до кримінальних проступків. Доводиться, що особливість правової природи вказаної категорії діянь полягає у матеріальних («змішана» протиправність, «змішана» форма вини) та формальних ознаках (застосовуються покарання, що характером заходів громадських стягнень).

Ключові слова: кримінальний проступок, правова природа, «змішана» протиправність, «змішана» форма вини, звільнення від покарання, громадські роботи.

Передбачення в Концепції реформування кримінальної юстиції (далі — Концепція) [1, 20–27] ідеї впровадження категорії проступку в кримінальний закон (далі — кримінальний проступок) вказує на актуальність дослідження цієї категорії діяння. Питання кримінального проступку досліджували у своїх роботах А. А. Піонтковський, В. І. Курляндський, Н. Ф. Кузнецова [2, 167–170], В. Ф. Фефилова [3, 287], В. М. Кудрявцев [4, 287], В. О. Туляков, Ф. Г. Гілязев [5, 145] та інші вчені. Проте результати наукової дискусії з дослідження цього питання свідчать про фрагментарне розуміння особливостей правової природи кримінального проступку як суміжного виду діяння, що існує між злочинами та іншими видами правопорушень.

На нашу думку, існування кримінального проступку в більшості держав східної групи континентальної правової сім'ї та в дореволюційному законодавстві обумовлено системою матеріально-формальних ознак, притаманних для певної категорії складів злочинів та неуправлінських деліктів. Матеріальні ознаки кримінального проступку обумовлені поглинанням багатьох складів (дисциплінарних, адміністративних, цивільно-правових) правопорушень складами злочинів. Формальною ознакою кримінального проступку є передбачення в санкціях кримінально-правових норм покарань, яким притаманні ознаки заходів громадського впливу та частковість в застосуванні санкцій кримінального закону. Для доведення вказаної правової природи дослідимо об'єктивні та суб'єктивні ознаки пропонованого виду кримінального діяння, особливості у застосуванні покарань, що передбачається відповідними санкціями кримінально-правових норм. Згідно Концепції, у кримінальні проступки також пропонується трансформувати ряд неуправлінських діянь та загальнокримінальних злочинів невеликої тяжкості. Питання особливостей правової природи вказаних неуправлінських деліктів та злочинів невеликої тяжкості загальнокримінальної спрямованості розглянемо в інших роботах.

Характеризуючи види девіантної поведінки, В. М. Кудрявцев зауважив, що найнебезпечніші правопорушення перетворюються в злочини проти порядку управління, дисциплінарні проступки в службові злочини, цивільно-правові правопорушення в майнові злочини [4, 200]. На думку Ф. Г. Гілязева, деякі склади злочинів сконструйовані таким чином, що кримінально-караним визнається не злочин, а інше правопорушення, яке тягне певні злочинні наслідки [5, 64]. Наведені погляди

суб'єкта посягання. Наступною особливістю матеріальних ознак кримінального проступку є існування випадків притягнення винуватих осіб до дисциплінарної відповідальності за вчинення ряду злочинів. Існування вказаного положення відмічалось А. Н. Тарбагаєвим [9, 93–96], іншими вченими та збережено й сьогодні в ст. 401 КК України, згідно якої особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності із притягненням до дисциплінарної відповідальності. На існування в кримінальних законах Союзу РСР та союзних республік не лише кримінальної відповідальності, але й адміністративної (ст. 50–1 КК РРФСР), та інших видів відповідальності (ст.ст. 10, 51, 52 УК РРФСР) звертала увагу також Ю. Б. Мельникова [10, 6]. На думку проф. А. П. Козлова, впровадженням ст. 43 Основ кримінального законодавства Союзу РСР та союзних республік, а також аналогічних статей у відповідні кримінальні закони союзних республік, зокрема, ст. 51 «Звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням заходів адміністративного стягнення, примусових заходів виховного характеру або громадського впливу» КК УРСР, була введена адміністративна відповідальність за злочини невеликої тяжкості [11, 772]. На нашу думку, значення інституту звільнення від кримінальної відповідальності із притягненням до іншого виду відповідальності збережено і сьогодні. Заміною кримінальної відповідальності іншими видами відповідальності законодавець вирішує проблему поступового переходу між злочинами та іншими видами правопорушень. Проте, на нашу думку, таке вирішення проблеми має певні негативні наслідки, які нами розглядалися в інших роботах [12, 226–233].

Відображенням матеріальних ознак кримінального проступку є особливості у формальних ознаках. Проф. Н. Ф. Кузнецова вказує, що «малозначні злочини» носять як би напівзлочинний характер, а санкції для них «змішані» — наполовину покарання, наполовину — заходи громадського впливу [2, 167–170]. В діючому кримінальному законі до «змішаних санкцій», на нашу думку, можна віднести санкції із такими видами покарань, як громадські роботи та виправні роботи. За формальним критерієм трансформації злочинів у кримінальні проступки пропонувався такий критерій, як передбачення в санкції кримінально-правової норми покарання у вигляді позбавлення волі до 2 років та більш м'які покарання [3, 84–86].

Особливість запропонованого критерію (до 2 років позбавлення волі) полягає в тому, що поряд із такими видами покарань, як позбавлення волі або обмеження волі, як правило, передбачено покарання, альтернативне позбавленню волі, — громадські роботи, виправні роботи тощо. Дослідження практики призначення покарань за злочини невеликої тяжкості та окремі злочини середньої тяжкості, за даними Єдиного державного реєстру судових рішень, свідчить про існування певних закономірностей в призначенні покарання під час звільнення від покарання та його відбування. Вибіркове дослідження вироків свідчить про «трафаретне» застосування ст. 75, 69 КК України у випадку призначення покарання у вигляді позбавлення волі або обмеження волі; реальному виконанню позбавлення або обмеження волі підлягають, як правило, при перебуванні особи під вартою до винесення вироку судом, а строк в подібних випадках «день в день» співпадає із строком позбавлення або обмеження волі згідно правил взаєморозрахунку згідно із ч. 5 ст. 72 КК України. При призначенні покарання у вигляді штрафу, громадських чи виправних робіт вказані покарання, як правило, підлягають реальному виконанню без застосування положень ст.ст. 75, 69 КК України.

Ю. Ю. Коломієць встановлено, що застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності не як виключення, а як загального правила, втрачає захоплювальну роль [13, 262], а на думку проф. І. М. Гальперіна, якщо незастосування «рідких складів» злочинів є нормальним явищем, як наслідок, структури злочинності, то незастосування того чи іншого виду покарання, передбаченого санкцією кримінальної норми за вчинений злочин, пояснити аналогічними причинами неможливо [14, 3–28].

І. Я. Козаченко встановив, що вихід за межі критичних параметрів певної якості призводить до того, що ця якість перетворюється в іншу — більш нижчу або більш вищу. Об'єктивно закладена в санкцію тяжкість того або іншого покарання повинна мати розумні свої критичні параметри, а відповідальність, тим більше кримінальна, не може бути невизначеною [15, 221]. На нашу думку, постійний вихід судових органів за межі санкції кримінально-правових норм при призначенні покарань за злочини певної категорії, звільнення від покарання та його відбування, свідчить про іншу якість злочинів невеликої тяжкості та окремих злочинів середньої тяжкості.

Отже, дослідження матеріальних та формальних ознак пропонувано-го виду кримінального діяння свідчить про існування певних особливостей в об'єктивно-суб'єктивних ознаках та формальних ознаках окремих злочинів невеликої тяжкості та у окремих злочинах середньої тяжкості. Ця особливість проявляється в ускладненому (управлінськими відносинами) об'єкті посягання, «змішаній» протиправності злочинів, наявності спеціального статусу у суб'єкта посягання, наявності у окремих злочинів «змішаної» форми вини. Особливість формальних ознак полягає в застосуванні покарань, які мають громадський характер, затушовуванні поступовості переходу між видами девіантної поведінки — злочинами та іншими правопорушеннями — за допомогою надмірного застосування інститутів звільнення від покарання та його відбування, звільнення від кримінальної відповідальності. Перспективами подальших розвідок у цьому напрямку є дослідження критерію трансформації злочинів у кримінальні проступки, природи та переліку неуправлінських деліктів, відповідальність за які встановлена КУпАП.

Література

1. Указ Про Рішення Ради національної безпеки України від 15.02.2008 р. «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів» від 08.04.2008 р. № 311/2008: за станом на 01.03.2010 р./ Президент України // Офіційний Вісник України. — К.: Логос, — 2008. — № 27. — С. 20—27.
2. Кузнецова Н. Ф. Преступление и преступность / Н. Ф. Кузнецова. — М.: — Изд-во Московского университета. — 1969. — 232 с.
3. Фефилова В. Ф. Преступление и проступок: дис. на соискание степени к. ю. н./ Вера Федоровна Фефилова. — М.: МГУ им. М. В. Ломоносов. Юр. фак., каф. уг. права. — 1976. — 199 с.
4. Кудрявцев В. Н. Правовое поведение: норма и патология / В. Н. Кудрявцев. — М.: — Наука, — 1982. — 287 с.
5. Гиляев Ф. Г. Вина и криминогенное поведение личности: Уголовно-правовые, криминологические и социально-правовые черты/ Ф. Г. Гиляев. — М.: Изд-во: ВЗПИ, — 1991. — 145 с.
6. Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления/ В. Н. Кудрявцев. — М.: Государственное издательство юридической литературы. — 1960. — 249 с.
7. Пинаев А. А. Курс лекций по Общей части уголовного права. — Х.: Юридический Харьков, — 2001. — 289 с.
8. Якушин В. А. Каиштанов К. Ф. Вина как основа субъективного вменения: Монография/ В. А. Якушин, К. Ф. Каиштанов. — Волгоград: Средневолжский научный центр. — 1997. — 65 с.
9. Тарбагаев А. Н. Дисциплинарный проступок в механизме уголовно-правового регулирования/ А. Н. Тарбагаев // Правоведение. — 1993. — № 2. — С. 93—96.
10. Мельникова Ю. Б. Дифференциация ответственности и индивидуализация наказания / Ю. Б. Мельникова. — Красноярск: — Изд-во. Краснояр. ун-та. — 1989. — 120 с.
11. Козлов А. П. Понятие преступления/ А. П. Козлов. — СПб.: Юридический центр Пресс. — 2004. — 819 с.
12. Дмитрук М. М. «Мертві норми» КК України: спроба наукового пояснення поняття та причин виникнення / М. М. Дмитрук // Право України. — 2010. — № 6. — С. 226—233.

